

TÜRKİYEDE SON SIĞIR VEBASI SALGINI

Nihal Erk*

The Recent Outbreak of Rinderpest in Turkey

Summary: Rinderpest in Turkey was completely eradicated in 1932. After 37 years of interval, the disease appeared again in this country in 1969.

Immediately, "Kabate O" vaccine were produced in Foot and Mouth Disease Laboratories in Ankara and successfully applied both to cattle and buffaloes.

From the beginning of the outbreak 476 foci were registered in Turkey. A total of 2059 animals both cattle and buffaloes died of contagion and 10790 animals were killed after paying compensation to the owners.

During the outbreak, in 1969 2 483 648, in 1970 11 686 347 and just before the end of 1971 10 591 252, almost whole cattle and buffalo population have been vaccinated against the infection.

Due to the existing conditions there are some difficulties in controlling the animal movements especially in the infected areas, but it is much hoped that rinderpest will be eradicated in this country in a very near future.

Özet: Türkiye'de sığır vebası 1932'de tamamen eradike edilmişti. 1969 yılı Ekim'inde 37 yıllık bir aralıktan sonra hastalık yeniden çıkmış bulunuyor. Hastalığın çıkması ile Ankarada Şap Enstitüsünde "Kabate O" aşısının yapılmasına, sığır ve mandalara uygulanmasına başlanmıştır.

İki yılı biraz aşan sürede hastalık 476 mihrakta görülmüş, 2059 baş hayvan hastalıktan ölmüş ve 10790 hayvan tazminatlı itlaf edilmiştir. Aynı süre içinde 1969'da 2 483 648, 1970'de 11 686 347 ve 1971'de (yıl bitmeden) 10 591 252 baş sığır ve manda, sığır vebasına karşı aşılanmıştır.

Bugün için hastalığın savaşında en büyük zorluk hayvan hareketlerinin kontrolünde görülmektedir. Bununla beraber sığır vebasının yurdumuzda en kısa zamanda eradike edileceği kuvvetle umulmaktadır.

* A. Ü. Veteriner Fakültesi, Veteriner Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü Profesörü.

1969 yılı başlarında sayın Naki Cevat Akkerman ile birlikte Tür-
yede sığır vebası tarihi konulu bir kitap (4) yayınlamış ve 1932 de
eradikasyonu başarılan sığır vebası salgınlarını anlatmağa çalışmıştık.
Kitabı yayınladığımızdan kısa bir süre sonra yurdumuzda sığır veba-
sının yeniden başgösterdiğini öğrendik. Şimdi 1972 de, son sığır
vebası salgınlarından 40 yıl sonra, tekrar Türkiyede bu korkunç
hastalığın bulunuşu üzüntü vericidir.

Bu yazımızda işte bu son salgının ne zaman, nerede ve ne şartlar
altında çıktığından, bugüne kadar verdiği zararlardan ve mücadelede
karşılaşılan güçlüklerden bahsedeceğiz.

Bu salgının 13 Ekim 1969 da çıktığı tesbit edilmiştir (5). 15 Ekim
1969 günü Van ili Özalp veterineri Fevzi Sağlam hastalıktan haberdar
ediliyor. Aynı gün veteriner, Özalp ilçesinin Saray bucağına
gidiyor. Daha önceden uyarıldığı için sığır vebasından şüpheleniyor
ve Van Veteriner Müdürlüğünü, Van Veteriner Müdürü de Diyar-
bakır Veteriner Bakterioloji ve Seroloji Enstitüsünü haberdar ediyor.

18 Ekim günü haber Ankaraya ulaşıyor. Ankara teşhis için
Dr. Fahri Hakioglu ile Müt. Vet. Bekir İyigören'i görevlendiriyor.
Özalp'a gidiliyor.

Edinilen bilgiye göre Saray'dan bir şahıs İran'a bir miktar sığır
götürmüş, satamadıklarını geri getirmiş. Bu hayvanlarda ölüm başlı-
yor. Bu sırada Saray bucağında bulunan değirmene gelenler hayvan-
larıyla hastalığı diğer köylere bulaştırıyor. Aynı yıl içinde (1969)
Van'ın 18 köyüne hastalık sığıyor.

Bu hastalıklı köylerden bir kamyon hayvan Kars'ın Kalkankale
ve Demirkent köyelerine gidiyor. Burada hastalık yayılmadan sön-
dürülüyor.

1969 yılı sonuna kadar

Van ilinde : 349 baş hayvan sığır vebasından ölüyor. 934 baş
hayvan tazminatlı olarak itlâf ediliyor.

Kars ilinde : 7 baş hayvan ölüyor.

66 baş hayvan tazminatlı itlâf ediliyor.

1969 yılı bu zararlar kapanırken aynı yıl içinde aşı hazırlanmasına
başlandı. "Kabate O" aşı suşu Mısır'dan getirtilerek Tarım Bakanlığı
Şap Enstitüsünde aşının yapılması olanakları sağlandı.

26 Aralık 1969 daki son veba olaylarından sonra bir süre hastalık
görülmedi.

1970 baharında Van ilinin bütün kazaları Kars'ın Aralık, Iğdır, Arpaçay; Ağrı ilinin Doğubeyazıt, Patnos, Diyadin; Hakkâri'nin Şemdinli ve Yüksekova ilçeleri dahilindeki köylerin tümünde sığır vebası aşısı yapıldı.

23.4.1970 gününe kadar sığır vebası olayı görülmedi; 23 Nisan'da Van'ın Erciş ilçesinde hayvan ticareti yapan bir şahsın hudut köylerinden topladığı bir sürüde hastalık çıktı. Hastalığın çift aşı yapılmış bu bölgede çıkması, İrandan yeni bir giriş şüphesi uyandırmıştır. Bu olay çabuk kontrol altına alındı.

25.6.1970 de gene Erciş'in bir köyünde hastalık görüldü. Malazgirt'ten bir hayvan gitmesi ile Eleşkirt'in (Ağrı ili) Yücekapı köyüne hastalık bulaştı. Daha sonra da Erzurum'un yaylalarına sıçrayan hastalık aşıli bölge olduğundan hemen kontrol altına alındı. Hastalık bundan sonra hemen Kars ilinde görüldü. 19.8.1970 gününde Kars'ın 7 köyünde hastalık vardır. Ölçülü köyünde hayvanların aşıli olmasına rağmen daha fazla telafat görüldü.

Hastalık buradan Gümüşhane'ye geçti. Kelkit ilçesinin Kaş ve Bayburt ilçesinin Pamuktaş köyünde, aşısız bölge olduğundan, hastalıktan ölüm %75 e kadar yükseldi.

Besi maksadıyla Sivas'a getirilen hayvanların bulunduğu besi ahırında görüldü (3 ağustos 1970).

Aynı şekilde hastalık Ankaraya sıçradı. 12 Ağustos 1970 de Et ve Balık Kurumuna kesilmek üzere gelen 16 başlık bir grupta sığır vebası görüldü. Aynı günlerde Amasya'nın Suluova ilçesinde besi amacıyla getirilmiş doğu menşeli bir grup hayvanda salgın çıktı.

Bayburt'dan bir şahıs hasta sığırları Trabzon mezbahasına götürüyor, bu hayvanlar geceyi mezbaha bekçisinin ahırında geçiriyorlar. Bu ahırda hastalık çıkıyor.

Ağustos 1970 de hastalık Kars, Gümüşhane, Sivas ve Ankarada var sayılıyor.

Böylece salgın birçok nedenlerle yayılma istidadı gösteriyordu. O tarihte Tarım Bakanı bulunan İlhami Ertem'in ilgili Bakanlık ve dairelerle valiliklere acele kaydiyle gönderdiği genelge özetle şöyledir⁽¹⁾: "İrandan yurdumuza bulaşan sığır vebası salgını her geçen gün yayılma istidadı göstermektedir. Panayırlar münasebeti ile meydana gelecek kesif ve kontrolsüz hayvan hareketleriyle yayılma tehlikesi daha da artacağından Bakanlığımızca verilmiş olan panayır açılış müsaadeleri ikinci bir emre kadar kaldırılmıştır.

İl Hıfzıssıhha Komisyonlarının kapatılmasına karar verilen mahallî hayvan pazarları dışındaki pazarlarda, pazara getirilen sığır ve mandalarda "sığır vebası aşısı yapılmıştır" belgelerinin aranmasını rica ederim".

Daha sonra gene Tarım Bakanlığının yayınladığı bir genelgede (2) köy menşe şahadetnamesiyle hayvan nakil ve satışlarının yasaklandığı, veteriner raporlarından başka belgelerin geçersiz olduğu belirtilmekte ve özetle şöyle denilmektedir: "İrandan yurdumuza bulaşan sığır vebası hastalığı kontrolsüz hayvan hareketleriyle yayılarak bütün illerimizi tehdit etmeye başlamıştır. Bilhassa köy menşe şahadetnameleriyle celepler tarafından doğu illerimizden, besi ve tüketim merkezlerine çeşitli nakil araçlarıyla taşınan kasaplık hayvanlarda veba vakalarına raslanmaktadır. İllerden yalnız veteriner kontroluyla ve raporlarıyla sevkine müsaade olunacak ve sevk edilen hayvanlara en az 15 gün önce veba aşısı yapıldığı belirtilerek tasdik olunacaktır. Ayrıca hayvan ve maddeleri sevkinde kullanılan vasıtaların dezenfekte edildiği raporlarda belirtilecektir. Veteriner sağlık raporsuz hiç bir hayvan ve madde hassas bölge olarak ilân edilen il, ilçe ve köy hudutlarına sokulmayacaktır".

Bu arada gene Tarım Bakanlığınca 42 il ve buralara bağlı ilçe ve köyleri hassas bölge olarak ilân etmek zorunda kalınmıştır. Bu 42 il şunlardır: Kars, Erzurum, Ağrı, Van, Hakkâri, Muş, Bitlis, Bingöl, Siirt, Mardin, Diyarbakır, Adıyaman, Urfa, Gaziantep, Hatay, Adana, İçel, Elazığ, Malatya, Maraş, Kayseri, Niğde, Sivas, Erzincan, Tunceli, Gümüşhane, Artvin, Rize, Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun, Sinop, Tokat, Çorum, Amasya, Yozgat, Kırşehir, Nevşehir, Ankara, Çankırı ve Kastamonu. 1970 yılı içinde hastalık 294 köyde görüldü. Bu mihraklarda 1302 hayvan öldü ve 8462 hayvan da itlâf edildi. Aynı yıl 51055 yere (köy ve mezra) gidildi.

Son görüşmenin yapıldığı 24 Aralık 1971 günü kaydedilebilmiş durum şöyledir:

Kordon altında bulunan yerler

Adana	1 köy	2 hayvan	itlâf
Afyon	1 köy	1 hayvan	itlâf
Bingöl	1 köy	3 hayvan	itlâf
Burdur	1 besi ahır	16 hayvan	itlâf
		4 "	hastalıktan kendi ölmüş
Diyarbakır	1 besi ahır	8 hayvan	itlâf

Eskişehir	1 köy	10 hayvan	hastalıktan kendi ölmüş
Isparta	1 köy	5 hayvan	itlâf
Konya	3 besi ahır	11 hayvan	itlâf
Kütahya	1 besi ahır	3 hayvan	hastalıktan kendi ölmüş
		8 "	itlâf

1971 yılı tamamlanmadan 162 mihrakta hastalık görüldü, 401 baş hayvan hastalıktan öldü ve 1328 hayvan da itlâf edildi.

Özet olarak:

Yıl	hastalık görülen yer (mihrak)	ölüm	itlâf
1969	20	356	1000
1970	294	1302	8462
1971 (sonlarına doğru)	162	401	1328

Aşılana hayvan sayısı

1969	2 483 648	baş sığır ve manda
1970	11 686 347	baş sığır ve manda
1971 (yıl bitmeden)	10 591 252	baş sığır ve manda

1968 yılı sayımına göre Türkiyede 14 165 000 sığır ve manda görülmektedir. Bu rakamın sığır ve manda sayısını doğru olarak göstermediği kanısına varılmıştır. Çünkü aşılama bütün Türkiyede eksiksiz yapılmaya çalışılmıştır.

Hastalığın savaşında karşılaşılan güçlükler: Aranılan şartlar yerine getirildiği takdirde 1 yıl süre ile çok inanılır bağışıklık veren bir aşının bulunmasına ve yurdumuzda aşının yapılmasına hemen başlamasına rağmen hastalık çıktığı yıl ve yerde söndürülemediği, iki sene sonra yukarıda verdiğimiz mihraklarda görülmeğe devam etmiştir. Bu uzamanın nedenlerini şöyle sıralayabiliriz;

1- 40 yıl öncesinin aksine köylü artık hastalığı saklamamaktadır. Hastalığın tehlikesine inanması, aşının parasız uygulanması aşılama oranını % 99 kadar yükseltmektedir⁽³⁾. Nadiren gebe hayvanları saklamak istemektedirler. Leloğlu⁽⁴⁾ bu oranı % 80 olarak yazmaktadır. Bazı kereler köylüler daha fazla yem kredisi alabilmek için aşılana hayvan sayısının daha fazla gösterilmesinin istiyorlardı.

Aşının muhafazası özellikle yaz aylarında güç olmaktadır. Prospektüse göre 200 doz hazırlanan aşının en fazla 2 saat içinde kullanılması gerekmektedir. Kullanılmıyanlar ikinci köye kadar dayanmadığından ziyan oluyor. Yazın sıcak kadar, hayvanların dağınık bulunması da olumsuz etki yapıyor. Aşının prospektüse göre muhafaza edilemeyeşi bazı yerlerde bağışıklığın zayıf olmasına sebep olmuştur. Bazı kereler de bölgede aşılama bittikten sonra doğan danalar aşısız yani hastalığa hassas kalmaktadırlar. Aşılama da ayrıca vasıta sıkıntısı çekildiği de bir gerçektir.

2- Hastalığın savaşında karşılaşılan güçlüklerin en önemlisi hayvan nakliyatı ile ilgili durumdur. Zaman zaman hayvan nakliyatında müsaadesiz hareket edilmektedir. Hassas ilân edilen bütün illerde İl Hayvan Sağlık Zabıtası Komisyonlarının toplantılarında alınan ve sirküle edilen kararlara rağmen müsaadesiz hayvan nakli devam etmektedir*. Yetkililer⁽³⁾ bu konuda hali hazırda yürürlükte bulunan hayvanların Sağlık Zabıtası Kanunundaki yasaklayıcı maddeleri yetersiz bulmaktadırlar. Örneğin sığır vebalı bir hayvanı satmanın cezası yoktur. Müsaadesiz hayvan naklinde de çok önemsiz bir para cezası alınmaktadır. Bu durumda cezaların ağırlaştırılması gerektiği ve bu yolda çalışmalara başlandığı ifade edilmiştir.

3- Hastalıktan korunmada en önemli güçlüklerden biri de hastalığın hudutlarımızdan yeni invazyonlarını önlemek olmaktadır. Özellikle İranla olan hudutlarımızda hastalığın çeşitli yollarla kolaylıkla yurdumuza bulaştığını son yılların müşahedeleri göstermiştir.

Çok yakın bir gelecekte her çeşit güçlüklerin yenilerek hastalığın yurdumuzdan atulmasını ve bir daha da sokulmaması için yeterli tedbirlerin alınmasını temenni ederiz.

Literatür

- 1- **Anon.** (1970) : *Sığır Vebasından Hayvan Pazarları Kapatıldı.* Cumhuriyet Gazetesi. 13 Ağustos.
- 2- **Anon.** (1970): *Sığır Vebasına Karşı 42 İl Hassas Bölge İlân Edildi.* Cumhuriyet Gazetesi. 23 Ağustos.

* 20-22 Nisan 1971 günleri Sakarya ili merkezce bağlı köylerde çıkan sığır vebası olaylarını görmek üzere gittiğimizde hastalığın Bursanın Kemalpaşa ilçesinden kamyonla Sakarya iline besi için getirilen sahte menşe şahadetnameli sığırlarla bulaştığını öğrendik. Bu arada meslektaşlarımızın aşılama işlerinde hiç müsait olmayan şartlarda fedakârca çalıştıklarını belirtmek isterim.

- 3- **Buharalılar, N.** (1971): Şahsi görüşmeler.
- 4- **Erk, N. ve Akkerman, N.C.** (1969): *Türkiyede Sığır Vebası Salgınları ve Eradikasyonu Tarihi*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- 5- **Leloğlu, N.** (1971): *Yurdumuzda Son Sığır Vebası Salgını ve Alınması Gerekli Tedbirler*. T. Vet. Hekiml. Dern. Der. **41**, 4, 14-16.

Yazı "Dergi Yazı Kuruluna" 14.1.1972 günü gelmiştir.